

ПРОБЛЕМ ЕВРОПЕИЗАЦИЈЕ У РОМАНИМА *СВЕТ КОЈИ НЕСТАЈЕ* ЧИНУЕ АЧЕБЕА И *ПРИЧА МОГ СИНА* НАДИН ГОРДИМЕР

Рад припада постколонијалним студијама, а предмет анализе је однос између књижевности, културе и европеизације у афричким романима *Свет који нестаје* Ч. Ачебеа и *Прича мог сина* Н. Гордимера. У уводном делу рада покрећемо проблем европеизације као једног од стадијума глобализације, чију генезу потом посматрамо од почетка колонизације Африке, преко распада заједнице, до рађања нације и побуне. Позивајући се на Ортегу и Гасета, као и на *Историју Африке* Куртена и Фајермана, одређујемо степен друштвене кодификације афричког староседелачког становништва у романима *Свет који нестаје* и *Прича мог сина*, а потом приступамо анализи усвајања европског друштвеног кодекса, образовања и монотеистичке религије. Процес европеизације сагледавамо кроз креирање *идеолика*, покровитељство, патронажу, пропаганду и оружану силу, као низ метода европеизације које тематизују романи Ачебеа и Гордимера. У завршном делу рада, кроз компаративну анализу пројекције европеизације у наведеним романима, сагледавамо њене позитивне и негативне тековине у Африци.

Кључне речи: европеизација, колонијализам, хегемонија, културолог, идеолик.

1. *Европеизација* и идеолички дискурс

У контексту постколонијалних студија, *глобализација* и њено деловање најпре се сагледавају у сфери културе, а одраз глобализацијских процеса евидентира се у многим аспектима литерарне комуникације – у преобликовању односа националне и светске књижевности, превредновању литерарног колонијалног наслеђа и афирмисању постколонијалних књижевности, потом у образовном систему, језику, историји и медијима.

Дајући генезу процеса глобализације, М. Печујлић (2002: 17–29) уочава неколико њених стадијума, те као први издваја архаични (прото-

¹ mirjanab027@gmail.com

глобални) поредак у историји древних цивилизација и сагледава га као процес који се одвија на нивоу физичке, политичке, економске и духовне комуникације, а којем су потпору пружали ратови. Да ова дефиниција није значајније коригована са почетком модерног светског система као другог стадијума глобализације, потврђује сагледавање историје Европе, која ступа на светску империјалну позорницу почетком 15. века. У овом стадијуму глобализације који траје до 20. века – *европеизацији* (РЕЋУЈЛИЋ 2002: 35) – захваљујући економско-технолошкој и војној супериорности долази до територијалне експанзије Европе, колонијализма и увећања резервоара природних богатстава европских империјалних сила.²

У постколонијалној књижевности, моћним оружјем европеизације, али и моћним средством борбе против исте, сматра се дискурс. У студији о поретку и моћи дискурса, Фуко (2007: 8) полази од тезе да дискурс припада поретку закона и да се у сваком друштву „*produkcija diskursa u istih mah kontroliše, selektuje, organizuje i raspodeljuje, i to izvesnim postupcima čija je uloga da ukrote moći i opasnosti diskursa, da ovladaju njegovim nepredvidivim događajima.*“ У процесу контроле дискурса врше се поступци искључивања, односно забрана: насупрот привилегованом субјекту и владајућем („истинитом“) дискурсу, налазе се *други* који „*немају право da govore o bilo čemu u bilo kojim okolnostima*“ (FUKO 2007: 8). Наведена контрола дискурса је, по Фукоу (2007: 8), најизраженија на територији колоније.

На прагу колонијализма, на прелазу из 16. у 17. век, евроцентрични дискурс је наметао субјекту одређену позицију и одређену функцију. Овакав дискурс је креирао низове слика често отвореног политичког карактера, које су усмераване на освајање колоније и оправдање тог чина, а које је А. Ападурај (2011: 60) објединио термином *идеалик*. У основи идеалика налази се метод представљања који почива на стереотипима и конвенцијама, са тенденцијом слабљења националног наратива колоније и структурирања евроцентричне културне политике у колонији и изван ње. У овом контексту, идеалички дискурс, потпомогнут институционалном подршком, изједначава се са истином. Међутим, овај „истинит идеалички дискурс“ (APADURAJ 2011: 65) је превидео да је човекова воља за знањем моћнија од свег надзора, те да нас оно што управља нашом вољом за знањем може навести у истраживање свега што се налази у позадини или између редова колонијалног дискурса, а то се не може у

² Примера ради, на почетку 19. века Британска империја је обухватала милион и по квадратних миља и двадесет милиона људи, да би крајем столећа захватила једанаест милиона квадратних миља и четири стотине милиона становника. О Великој Британији и осталим колонијалним силама Европе опширније в. КУРТЕН, ФАЈЕРМАН 2005: 363–366.

потпуности исконтролисати. Тада је могуће унутар колонијалног дискурса ствари видети у једној другој равни. Оно што је Мишел Фуко уочио у поретку дискурса, афирмисали су постколонијални писци који неретко полазе од колонијалног дискурса да би га протумачили управо кроз „пукотине“ које у њему постоје, те да би се критички осврнули на њега. „Diskurs је моћ коју треба задобити“ (FUKO 2007: 9), а постколонијални писци су својим књижевноуметничким и есејистичким текстовима кренули у његово освајање.

2. Европеизација као тема афричких романа

Међу западноафричким писцима који тематизују прошлост и живот заједнице пре доласка Европљана, те европеизацију и њене тековине, О. Детхорн (1985: 117) издваја „обожаваоца предака“, Чинуу Ачебеа.³ Прочитавши током студирања шокантне романе о Африци (међу којима је било Конардово *Срце таме*), пуне негативних стереотипа, Ачебе постаје свестан да причу о овом континенту мора да напише Африканац, а не Европљанин у његово име. Од првог Ачебеовог романа, *Свет који нестaje* (*Things Fall Apart*, 1958), и током каснијих, у средишту романескне радње ће се наћи ликови разапети између прошлости и садашњости, између Африке и Европе. Теме Ачебеових романа су ибоанска традиција и обичаји, промене које је донело хришћанство, као и сукоб друштвених и моралних вредности пре и после колонизације. У својим романима Ачебе доноси темељит приказ друштвених прилика и верно бележи негативне последице друштвених промена након доласка Европљана. У *Нелагоди* (1960) приказује верну слику нације којом је завлада корупција, док роман *Божја стрела* (1964) као централни проблем има додир афричке традиције и новог, европског начина живота. Европљанин је у Ачебеовим романима сагледан као симболична сила против које афрички народ делује. Борба је пуна пораза, али и преокрета, који су у овим романима наговештени. Остале су забележене Ачебеове речи о циљу коме је тежио у свом стваралаштву: „Bio bih sasvim zadovoljan ako bi moji romani (naročito oni smešteni u prošlost) samo poučili čitaoce da njihova prošlost – sa svim njenim nedostacima – nije bila tek jedna duga noć divljaštva.“ (DETHORN 1985: 117–118)

Међу романописцима Јужне Африке који тематизују европеизацију и њене тековине у Африци, Детхорн издваја добитнике Нобелове награде за књижевност – Надин Гордимер и Џона Максвела Куција.

³ Рођен је као Albert Chinualumogu Achebe, али је током студирања избацио енглеско име Алберт, скратио презиме и постао Чинуа Ачебе.

Одрастање у земљи где подела међу људима није само географска, језичка, већ и расна, утицало је на тематизовање друштвених, политичких, расних и економских проблема Јужноафричке Републике у романима Надин Гордимер. Гордимерова је у својим есејима и интервјуима радо говорила о односу политике и књижевности и истицала неминовност њиховог преплитања, нарочито ако писац потиче са простора где политика снажно делује на људе, или жели да му истина буде лајтмотив. У једном у низу интервјуа за „Њујорк Тајмс“, Гордимерова ће говорити о својим политичким ставовима и о инспирацији за књижевни рад: „I have no religion, no political dogma, only plenty of doubts about everything except my conviction that the color-bar is wrong and utterly indefensible. Thus I have found the basis of moral code that is valid for me. Reason and emotion meet in it, and perhaps that is as near to faith as I shall ever get.“ (BAZIN, SEYMOR 1990: 334)

Године 1956. Гордимерова објављује дело *Six Feet of the Country*, а 1958. роман *A World of Strangers*, који је у Јужној Африци забрањен у наредних дванаест година. Упркос забрани појединих њених књига у Јужној Африци, Надин Гордимер стиче светску славу, те ће се 1961. њена књига *Friday's Footprint* наћи на листи две стотине најбољих на свету, коју је објавио „Њујорк Тајмс“. Након објављених дела *Occasion for Living* (1963) и *Not for publication and Other Stories* (1965), следећа књига Гордимерове која бива забрањена је *The Late Bourgeois World*. Забрана ће трајати десет година. Забране књига у Африци парадоксално ће утицати на ширење славе ове списатељице у свету. Из богате библиографије Надин Гордимер издвојићемо дела која се могу наћи у преводу на српски језик – *Прича мог сина* (*My Son's Story*, 1990), *Случајни сусрет* (*The Pickup*, 2001) и *Дођи себи* (*Get a Life*, 2005).

Деловање *европеизације* се, у контексту постколонијалних студија, у домену аспекта културе најчешће посматра песимистички и изједначава се са победоносним походом хегемонизоване, империјалне културе. Међутим, постколонијална књижевност је пуна амбивалентности у пројекцији процеса европеизације. Ограничавајући се на афричку књижевност, као њену доминантну тему можемо издвојити европеизацију као вечиту полемику.⁴ У романима *Свет који нестаје* Чинуе Ачебеа и *Прича мог сина* Надин Гордимер, као једна од тема уочава се рефлектовање процеса европеизације на афричког човека и његову културу, те се, неретко експлицитно, води полемика са колонизатором о важним на-

⁴ У вези са европеизацијом, у контексту постколонијалних студија најчешћа су питања да ли европеизација доводи до повезаности или фрагментације култура, до смрти националне државе или до ревитализације националних идентитета, као и низ других у вези са аспектима расе, идентитета и вере. Међу афричким романсијерима који актуелизују ову тематику убрајају се А. К. Џордано (*Гнев предака*, 1940), Клемент Ангуве (*Више него једном*, 1967), Бедијако Асере (*Бунтовник*, 1969), као и Чинуа Ачебе, Нгуи ва Тионго, Џон Максвел Куци и Надин Гордимер са целокупним романескним опусима.

ционалним и етичким питањима. Ови романи читаоца уводе у проблеме постколонијалног субјекта, али му дају „одрешене руке“ да суди, пронађе своје одговоре на питања покренута у романима и да сагледа процес европеизације из сопственог угла.

3. Формирање *културолика*

Услед процеса колонизације, дефиниција културе⁵ почиње да се креће ка расном моменту. Током колонизације Африке, становништво овог континента је одређивано у односу на Европљане као инфериорно, нејако, неспособно да се брине о себи и у чијем је интересу да буде под „очинском“ владавином Европе. Однос између Европљана и неевропљана разматран је у оквиру односа беле расе с другим расама, при чему је „*belacka kultura smatrana osnovom za ideje o legitimnoj vladi, zakonu, ekonomiji, nauci, jeziku, muzici, umetnosti, književnosti – jednom rečju, o civilizaciji.*“ (JANG 2012: 14)

Протерујући оно што не потпада под њену дефиницију, култура је истовремено негативно и непожељно уписивала у себе, те је несвесно учествовала у игри узајамног упијања, одобравања истости, али и признавања разлика. А. Ападурај (2011: 54) уочава да под утицајем разних инструмената хомогенизације – наоружања, рекламне технике, превласти одређеног језика и одевних стилова, на територији колоније настаје *културолик* као заједница која је уједно и пројекција доминантне културе, и отпор њој.

Долазак белог човека у афричко племе у Ачебеовом роману, односно власт Бура у роману Надин Гордимер, покреће проблем додира европских и колонијалних културних и друштвених вредности. Иако су у својим романима Ачебе и Гордимерова ограничени на територију са које потичу, у њиховој наративизацији односа белог човека према колонији постоје сличности, али и разлике које се уочавају у домену функционирања *културолика* и оцењивања тековина европеизације.

Почетак романа *Свет који нестаје* Ч. Ачебеа уводи нас у живот и обичаје народа Ибо у периоду пре доласка Европљана. Народ Ибо са-

---

⁵ О семантици речи *култура* опширније пише Роберт Јанг (2012: 71): именица *култура* је испрва означавала органски процес орања земље, култивацију житарица и животиња, а од 16. века значење *културе* се проширило на процес људског развоја и култивацију ума. У 18. веку, у Енглеској, култура је почела да представља и интелектуалну страну цивилизације, умно супротстављено материјалном, чиме је термин постепено задобио класно обележје. Придев *културан* истовремено постаје синоним са придевом *уљудан*, а Р. Јанг (2012: 72) наводи 1764. као годину у којој је у енглеској лингвистици реч *културан* први пут употребљен у наведеном значењу.

чињава више племенских заједница, а племе је, према дефиницији Ортеге и Гасета (2003: 48), „osobit oblik društva koje ima svoje precizne attribute te prema tome i to svojstvo da, kao kolektiv, genealoški potiče od predaka zajedničkih svima ili najvećem delu njegovih članova.“ *Свет који нестаје* прати живот Онконква који потиче из племена Умуофија, а у роману се помињу и Мбанте, Абаме, Анинте, Умуазуе и Икеоче. Пишући о традицији народа коме је припадао, Ачебе нас путем свог романа упознаје са начином његовог живљења – облачењем, склапањем брака, извођењем обреда, језиком и гестикулисањем. Племена народа Ибо живе једна близу других, али међу њима постоје разлике у обичајима: за некога са стране се каже да „igra na svirku drugačijeg bubnja” (ORTEGA i GASET 2003: 13). Оно што још можемо додати у вези са организацијом живота у племенима народа Ибо, јесте систем колективних правила која остварују првенствено магијски утицај и „делују у дну душе тихо и поткожно“, како би рекао Ортега и Гасет.

Након што нас у првом делу романа упозна са породицом Онконква из племена Умуофија и начином живота дате племенске заједнице, наратор другог дела романа у средиште приче ставља почетак распада једног света прво на личном плану (у средишту којег је Онконквово изгнанство у друго племе и синовљево прихватање вере и обичаја Европљана), а потом и на ширем плану, који ће обухватити читав народ Ибо. Ачебеов роман *Свет који нестаје* приказује културолик као стадијум на путу гашења етничитета. Томе претходи распад заједнице народа Ибо и њена иницијација у друштво које регулише закон и за чију примену постоје одређени органи које надзире европска држава, а који се разликују од племенског начина живота јер инсистирају на усвајању туђег система вредности, језика, вере и обичаја.

За разлику од претходног романа у коме син, мимо жеље свога оца, прихвата друштвени кодекс који је бели човек наметнуо племену Умуофија и постаје његов заступник, у *Причи мог сина* ситуација је супротна. У овом роману сви чланови породице, осим сина Вила, прихватају друштвени кодекс досељеника Бура, и укључују се у борбу против њиховог законодавства. Вил је наратор и резонер приче о својој породици и промена кроз које она пролази.

У роману *Прича мог сина* културолик, као резултат демонстрирања колонијалне силе и савршенства белачке расе, постаје стадијум на путу афирмације јужноафричке нације, а усвајање цивилизацијских вредности резултира рађањем свести о једнакости колонизованог народа са остатком света и о нужности политичке и оружане борбе колонизованих за укидање апартејда и остваривање својих права. Породица чувеног Сонија ужива поштовање међу својим сународницима због моралног ко-

декса који негује, а услед увиђања значаја образовања на путу ка афирмацији нације, постаје узор осталима. Вођена тим циљем, цела породица се сели у Јоханесбург, где Сони приступа Комитету. Међутим, Сонијева породица ће осетити негативне последице његовог приступања Комитету. Познанство са странкињом из организације за људска права, Ханом Плуман, и Сонијева „потреба за Ханом“ порушиће Виллов мит о срећној породици. У вртлогу политике и недозвољене љубави (прво из разлога што је Сони био ожењен, а потом и зато што је још увек кажњавано ступање у везу белаца и црних становника), Сони ће се постепено осећати изгубљеним, па ће позорницу политичке борбе и славу препустити другима, својој жени Аили и ћерки Беби које се, након стицања високог образовања, укључују се у борбу за афирмацију своје нације.

4. Хегемонија

Узрок двојаког функционисања културолика као хибридне културне форме на територији колоније налази се у империјалним методама одржања хегемоније. Термин *хегемонија* потиче од Антонија Грамшија који га дефинише као „*nadmoć jedne društvene grupe iskazana na dva načina: kao dominacija i kao intelektualno i moralno vodstvo*“ (GRAMŠI 2012: 149). Хегемонија једне друштвене групе над другом укључује подређивање, али нису искључени случајеви ликвидирања и оружане силе. Пишући о хегемонији, Грамши (2012: 53) је уз њену дефиницију додао да се хегемонија „*ne može održati prostim sredstvima prisile, već mora da ima određenu meru prihvatljivosti u klasama kojima vlada.*“ Дакле, да би се хегемонија колонизатора одржала, мора се следити политика компромиса, те је потребно узети у обзир интересе и тежње колонизованог народа и чинити економске уступке или спроводити политику „хвале вредних“ активности појединаца и група. За овакву методу одржања хегемоније у постколонијалним студијама устаљен је термин *colonial patronage* (ASHCROFT, GRIFFITHS 2001: 43–45), односно *покровитељство* или *патронажа* који имају своје руководиоце и инструменте. Патронажу су у претколонијалном периоду вршили мисионари, што је приказано у роману *Свет који нестаје*, док након ширења колонијализма и са почетком експлоатације колоније патронажу врше полиција и суд, као у роману *Прича мог сина*.

У теоријском одређењу хегемоније, Грамши (2012: 155) најпре издваја термин *нормална хегемонија*, за коју је карактеристична комбинација силе и пристанка, а при чему сила претерано не претеже над пристанком. Међутим, А. Лефевр (2003: 465), пишући о афричкој историји и

књижевности на енглеском језику, закључује да је први импулс који се јавља приликом споја колонизатора и афричких староседелаца жеља за хегемонијом која поништава интеракцију и чини да један систем једно-смерно делује на други. Овај вид хегемоније који се остварује путем силе у наведеном процесу означен је као *репресивна хегемонија*. Обе методе хегемоније нашле су своју пројекцију у романима *Свет који нестаје* и *Прича мог сина*. Иако су сагледане су у контексту афричке колонијалне ситуације, анализом њиховог функционисања могу се извести универзални закључци.

5. Метод нормалне и репресивне хегемоније

У роману *Свет који нестаје* Ч. Ачебеа, долазак европских мисионара симболизује долазак колонизатора, а њихово освајање племена народа Ибо означава се као нормална хегемонија која у својој основи има метод покровитељства.

Мисионари освајају племе Умуофија заузимајући најпре периферију племенске територије („злу шуму“). Дошавши у пратњи припадника народа Ибо, мисионари су говорили о свом Богу, творцу света и човека и истовремено су идеолички модификовали религијски образац народа Ибо који, по речима мисионара, слави лажне богове од дрвета и камена. „We have been sent by this great God to ask you to leave your wicked ways and false gods and turn to Him so that you may be saved when you die“⁶ (АЧЕБЕ 1994: 145) – одјекивао је глас Ибоанца док преводи речи мисионара. Док се велики део беседе мисионара заснивао на величању Исуса и ниподаштавању ибоанских богова који су лоши јер захтевају од човека да убије своје ближње и одбаци невину децу (у првом реду близанце), други део беседе био је посвећен разним обећањима које ће мисионари испунити ако им Ибоанци дозволе да се настане у земљи Умуофија. Мисионари задобијају хегемонију ласкањем племенском поглавици и привлачењем обесправљених. На руку им иде то што људи губе поверења у сопствена веровања јер их нису заштитила од рата, епидемија, глади и освајања. Прихватањем вере и културе мисионара, племе Ибо прелази у форму културолика и почиње да функционише по европским упутствима.

Придобивши најугачајније припаднике племена, мисионари су преузели власт над економијом, организовали суд и запослили судске гласнике. Отворили су и прве школе. Након преобраћања већине, следи

⁶ „Ovaj veliki Bog nas je poslao da vas pozovemo da se odreknete svojih izopačenih običaja i lažnih bogova i da se okrenete njemu da biste mogli da budete spaseni posle smrti.“ (АЧЕБЕ 2008: 130)

уписивање деце у европску школу, коришћење здравствене службе и давање хране и одеће. Активним убеђивањем, стицање писмености подигнуто је на ниво неопходног предуслова за спасење.

Историјска драма Умуофија, започета доласком мисионара, праћена је лично драмом Онконква, некада главног у селу, а сада изгнаника чији је син напустио традицију јер је, поред одбачених саплеменика⁷, међу првима прихватио туђу веру. Кроз ликове Онконква и његовог сина Нвоја дата су два погледа на тековине европеизације: из синовљевог угла европеизација је корисна јер је донела школе, болнице и низ материјалних средстава, али из очевог угла европеизација је, инсистирањем на образовању по европском моделу, директно утицала на гашење једне културе и нестанак једног народа. Онконкво је увидео значај образовања, али у домену своје културе и традиције, и на свом језику; све друго је пут ка губитку националног идентитета. У позадини мисионарства, како је уочио Онконкво, крије се интерес колонизатора који је пропагиран као интерес колоније.

Прихватање туђег језика и обичаја у контексту романа *Свет који нестaje* сагледано је песимистички, те губитак националног идентитета и изостанак борбе за афирмацију нације представљају негативну страну европеизације.

У *Причи мог сина* Надин Гордимер покреће теме гета, апартхејда, расизма, бурачког законодавства и црначког отпора. Разлика у односу на претходни роман јесте успостављање хегемоније насиљем, те у роману има више оружаних сукоба између присталица Бура и противника, а главни ликови романа су постајали политички затвореници.

На почетку романа приповедач нас уводи у средиште радње чији су протагонисти чланови породице учитеља, а касније политичког активисте Сонија. Време романескне радње смештено је у Јужноафричку Републику 60-их и 80-их година 20. века, када је апартхејд⁸ и даље на

⁷ Међу одбаченима су били *осу* – људи који су живели у близини Великог светилишта, изопштени од осталих услед велике посвећености богу и онемогућени да склапају бракове и имају децу, затим жене које рађају близанце и грешници који су прекршили наређење богова и убили светог питона.

⁸ Ради појашњења, следи кратак преглед историје ЈАР-а од оснивања до увођења апартхејда: у току десетогодишњег службовања Јан ван Рибек, командант холандске експедиције која је послата на Рт да постави навигационе ознаке за бродове, основао је зачетак онога што ће касније прерасти у град Кејптаун. Колонија Кејп настала је као узредни производ холандског присуства, а почетком 18. века неки од досељеника белаца почињу себе да називају Африканерима – Бурима. Раштркано и разједињено домородачко становништво није било довољно снажно да спречи заузимање земље од стране људи који имају ватрено оружје и који могу, у случају опасности, да позову гарнизон компаније у помоћ. Колонија Кејп добија Извршни савет (касније Политички савет), школе и болнице. Иако је испрва домородачкој деци био забрањен приступ у школе

снази. Сонијева породица је прави пример форме културолика: живи по правилима европског друштва, поштује законодавство мањинске бурачке власти, схвата значај образовања и омогућује га својим члановима.

Сони је побијао идеоличке представе о свом народу пројектоване од стране Бура: постао је учитељ и поправљао је свој материјални положај вредним радом. Оженио се Аилом и добио двоје деце – Бебу и Вилијама коме је име дао по Шекспиру. Чак је и његов брак био склопљен на другачији начин – није био уговорен по обичају предака. Венчање је уследило после формалне веридбе прстеном са крхотином дијаманта. Аила је, желећи да побољша економску ситуацију своје породице, постала прва образована жена у њој.

Оно што су Сони и Аила усвојили од европских досељеника била је филозофија „корисног живљења“ која у средишту има интерес сопствене породице, па тек онда шире заједнице. Прво су одлучили да имају највише двоје деце, да би могли да им омогуће пристојно, здраво и срећно одрастање и образовање. Обоје су одбили било каква религиозна уверења. Док Онконкво у *Свету који нестаје* жели да сачува традицију и бори се против свега новог, Сони и Аила, схвативши да се не може живети изван друштва, прихватају тековине европске цивилизације.

Међутим, црначком становништву је у Јужноафричкој Републици намењена периферија.⁹ Наратор дочарава стање апартхејда: „As some lordly wild animal marks the boundaries of his hunting and mating ground which no other may cross, it was as if the municipality left some warning odour, scent of immutable authority, where the Saturday people were not to transgress.“¹⁰ (GORDIMER 1991: 12) По граду је било свега неколико оз-

и цркве, започиње процес модернизације домородачке културе. Белци су били најмоћније становништво у региону, али не и најбројније. Током 18. века расте расизам, јер је већина белаца веровала да је изнад народа тамније коже. Расизам ће кулминирати у 20. веку увођењем политике оштрог раздвајања раса (апартхејда) од стране владајуће бурске Националистичке партије. Од 1990, када је Ф. В. Де Клерк постао председник, почињу преговори Националистичке партије са Афричким националним конгресом и другим фракцијама небелаца. Као резултат тих преговора одржавају се први нерасистички избори 1994. године. Националистичка партија губи власт, Нелсон Мандела односи победу, а резултат тога је кретање Африке ка независности од европске контроле. (КУРТЕН, ФАЈЕРМАН 2005: 397–415)

⁹ У роману је верно приказана историјска ситуација ЈАР-а тог времена: политика апартхејда захтевала је да се расе раздвоје и географски, тако што је афричка већина била приморана да живи у резервату. Центар града и најбољи део земље био је резервисан за белце, а Африканци су ту могли да дођу као привремени радници без икаквих политичких права. (Опирније в. КУРТЕН, ФАЈЕРМАН 2005: 653)

¹⁰ „Kao što neke kraljevske životinje obeležavaju granice svoje teritorije za lov i parenje koje nijedna druga ne sme da pređe, ovde je bilo tako kao da je gradska uprava stavljala neki upozoravajući miris, njih nezamenljivog autoriteta, gde subotnji ljudi ne smeju da kroče.“ (GORDIMER 1992: 17)

начених забрана, а много више је било оних прећутних. Скала забрана креће се од тоалета до грбова, а узрок свему овоме били су пигмент, другачији језик и обичаји.

У времену у коме се дешава радња романа, у Јужноафричкој Републици почиње да се води борба за једнакост људи. Јужноафричку Републику тога времена најбоље описују границе које деле градове, бодљикава жица, тешко наоружане граничне карауле, уговори и дозволе. „South Africa is a centripetal force that draws people not only out of economic necessity, but also out of the fascination of commitment to political struggle“¹¹ (GORDIMER 1991: 88), а чланови Сонијеве породице само су неки од протагониста те борбе. Борба против бурачке хегемоније мора се водити оружјем колонизатора – првенствено интелектом, образовањем и пропагандом.

Два осећања су Сонија подстакла да се укључи у борбу за афирмацију свог народа: самопоштовање и одговорност. Осећање самопоштовања настало је из свести о једнакости. Сони се није осећао инфериорним и није о себи размишљао као о црнци. Међутим, иако је био подједнако образован као бели учитељи, примао је нижу плату. Његови сународници су, радећи исте послове као белци, такође зарађивали мање.

Напуштање методе покровитељства и расистичка пропаганда на свим нивоима довешће у питање одржање хегемоније. Оваква политика ће подстаћи народ на побуну. Осетивши на својој кожи последице репресивне хегемоније Бура, Сони је почео да се бори за једнакост првенствено у економској ситуацији, а то се може постићи европским образовањем које његови сународници сматрају кораком ка однорађавању. Сони стога мора да води двоструку борбу: прва је усмерена ка бурачкој власти, а друга је, заправо, мисија уједињења црног становништва око идеје једнакости.

Сонијево пресељење у Јоханесбург представља прелазак границе маргине и улазак у друштво. У „белом“ Јоханесбургу Сони доживљава преображај који ће из њега елиминисати сваку клицу страха која је раније пратила упуштање у политику. Осетивши директно деловање законодавства (био је два пута у затвору, оптужен за помагање бојкота и учествовање на илегалним скуповима), постаје свестан да је борба против власти све нужнија. Сони припада онима који се боре интелектом. Снага његовог говора и моћ убеђивања значајни су аспекти борбе. Метод репресивне хегемоније утицао је на буђење свести црначког народа, те је постепено довео до његовог уједињења и побуне. Гордимерова је у *Причи мог сина* описала само почетак наведене борбе, али је указала на њен

¹¹ „Južna Afrika je centripetalna sila koja privlači ljude u tom regionu, ne samo iz ekonomskih potreba, već i zbog fascinacije posvećivanjem političkoj borbi.“ (GORDIMER 1992: 38)

континуитет и даље усмерење које ће водити ка расизму, сада из другог угла – према Бурима.

6. Закључак: парадокс европеизације

Иако је примарни циљ европеизације био експлоатација природних богатстава колонизованих територија, методе које су биле у њеној основи – покровитељство, патронажа, али и негативна идеолочка пропаганда о црној раси, парадоксално су утицале на остварење циљева колонизованог становништва који се тичу рађања свести о једнакости са белом расом, афирмације своје нације и неговања сопствене културе. Романи *Свет који нестаје* и *Прича мог сина* су на најбољи начин осветлили парадокс европеизације у Африци.

Први парадокс европеизације везан је за образовање, а оно је директно повезано са социјализацијом афричких племенских заједница. Зачеци европских школа, потом и њихова експанзија, допринели су „афричком образовању на европски начин“ (КУРТЕН, ФАЈЕРМАН 2005: 721). Како је приказано у Ачебеовом роману, мисионари су отварали школе и утицали на формирање дисциплине ђака, те је образовање требало да буде главно оруђе у освајању Африке. Међутим, уместо да се похађањем школе добије нова генерација потчињених чиновника који „знају своје место“ у колонијалном поретку ствари, настаће супротна ситуација. Африканци ће тежити ка изједначењу са белцима преко образовања, а прави пример за то је Сони из *Приче мог сина*. Ономогућени да наставе даље школовање у својој земљи, биће принуђени да путују у иностранство. Стекавши образовање, Африканци су постали незадовољни друштвеном улогом која им је намењена. Желећи да стане на пут образовању Африканаца у Европи, колонизатор ће, како истичу Куртен и Фајерман (2005: 641), охрабривати афрички народ да развија „афрички начин живота“ коришћењем домаћих језика уместо енглеског. Ово ће, супротно намери колонизатора, афирмисати афричку културу, и допринеће буђењу националне свести. образовање је утицало на ширење свести о једнакости са белим човеком, а напуштање политике патронаже, тежак материјални положај Африканаца и потпуна обесправљеност резултоваће буђењем свести о борби за ослобођење своје земље од колонизатора. Африка, нарочито јужна, определиће се за пружање отпора колонијалној власти, а колевка борбе, како је показала Надин Гордимер, постала је Јужноафричка Република.

Узрок другог парадокса европеизације је економске природе. Удаљавање од методе патронаже и слеђење политике цивилизоване радне

снаге, са резервисањем извесних радних места за Европљане без обзира на њихову способност, донела је велику материјалну корист досељеницима, док је међу Африканцима завладало сиромаштво. Поред економске ситуације, положај Африканаца погоршава се одузимањем свих права у земљи у којој живе. Како је приказано у *Причи мог сина*, Африканци, Азијати и обојени били су искључени из централног парламента Јужно-афричке уније, а касније су били искључени и из провинцијског света Кејптауна. Њихово право да гласају постепено је ограничавано, а потпуно им је одузето током педесетих година 20. века.

У *Причи мог сина* неједнака зарада за исти посао је један од узрока Сонијевог уласка у политичку борбу. Европљанима је било дозвољено да организују синдикате за колективне договоре и штрајк, док Африканци нису могли да буду у „европским“ синдикатима, нити да штрајкују или учествују у процесу преговарања о заради. Оваква политика владајуће класе удаљила се од покровитељства.

Док романом *Свет који нестаје* Ачебе приказује зачетак демистификације хегемоније под маском европског покровитељства, деконструкције идеолика и афирмације културолика, Гордимерова приказује ситуацију у којој афрички народ започиње борбу против друштва у коме је успостављена хијерархија која ограничава индивидуалност. Упооређујући наведене романе Ачебеа и Гордимерове кроз пројекцију и демистификацију хегемоније и патронаже, уочиће се да у роману *Прича мог сина* идеолошки патронат, парадоксално, утиче на покретање борбе и очување националног идентитета. Међутим, поменута борба у романима *Свет који нестаје* и *Прича мог сина* као негативне последице има сукоб на психолошком плану (који је пројектован кроз ликове Онконква и Сонија), а потом и на нивоу породице, у оквиру које се јављају поделе на две стране: једну, која је за очување традиције и прихватање подређеног положаја, и другу која тежи да се усвајањем друштвених и културних вредности Европљана са њима изједначи.

Из угла романа о којима је било речи, може се закључити да је европеизација афричком народу донела низ позитивних тековина. Међутим, ови романи су сведочанство о томе да ни усвајање позитивних тековина европеизације није омогућило премошћивање разлика утврђених у империјалном и расистичком дефинисању културе. Осврнемо ли се на друштвено и политичко стање у афричким државама у веку у коме живимо, можемо наслутити да тема европеизације још дуго неће сићи са трона афричке књижевности.

Цитирана литература

- APADURAJ, Ardžun. *Kultura i globalizacija*. Prevod Slavice Miletić. Beograd: Biblioteka XX vek: Krug, 2011.
- ASHCROFT, Bill and Gareth Griffiths. „Colonial patronage“. *Key Concept in Post-colonial Studies*. London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2001.
- BAZIN, Nancy Topping and Marilyn Dallman Seymor (ed.). *Conversations With Nadine Gordimer*. USA: University Press of Missisipi, 1990.
- GRAMŠI, Antonio. „Hegemonija, intelektualci i država“. U: ĐORĐEVIĆ, Jelena (ur.). *Studije kulture*. Beograd: Službeni glasnik, 2012, 154-159.
- DETHORN, Oskar Ronald. *Afrička književnost u dvadesetom stoljeću*. Sarajevo: Svjetlost, 1985.
- JANG, Robert Dž. K. *Kolonijalna žudnja: hibridnost u teoriji, kulturi i rasi*. Prevod Davora Beganovića. Beograd: Fabrika knjiga, 2012.
- JANG, Robert Dž. K. *Postkolonijalizam: sasvim kratak uvod*. Prevod I. Bulja i I. Javora. Beograd: Službeni glasnik, 2013.
- КУРТЕН, Филип и Стивен Фајерман. *Историја Африке: од прапочетака до независности*. Београд: Clio, 2005.
- MATELJAK, Ana. Pogovor u: Ačebe, Činua. *Božja strela*. Prevod Ane Mateljaka i Dragana Mateljaka. Novi Sad: Matica srpska, 1977.
- LEFEVERE, André. „The Historiography of African Literature Written in English“, In: ASHCROFT, Bill and Gareth Griffiths (ed.). *The Post-colonial Studies Reader*. London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2003, 465-469.
- ORTEGA i GASET, Hose. *Evropa i ideja nacije*. Prevod Silvije Monros-Stojaković i Paulina Garagorija. Beograd: Artist, 2003.
- PEČUJLIĆ, Miroslav. *Globalizacija: dva lika sveta*. Beograd: Gutenbergova galaksija, 2002.
- FUKO, Mišel. *Poredak diskursa: pristupno predavanje na Kolež de Fransu*. Prevod Dejana Aničića. Loznica: Karpos, 2007.

Извори

- ACHEBE, Chinua. *Things Fall Apart*. New York: Anchor Books, 1994.
- AČEBE, Činua. *Svet koji nestaje*. Prevod Vesne Petrović. Beograd: Dereta, 2008.
- GORDIMER, Nadine. *My Son 's Story*. London: Bloomsbury. Harmondsworth: Penguin, 1991.
- GORDIMER, Nadin. *Priča mog sina*. Prevod Slavice Stojanović. Novi Sad: Svetovi, 1992.

Mirjana D. Bojanić Ćirković

PROBLEM OF THE EUROPEANIZATION IN THE NOVELS
THINGS FALL APART BY CHINUA ACHEBE AND *MY SON'S*
STORY BY NADINE GORDIMER

Summary

The work belongs to the post-colonial studies, and the subject of analysis is the relationship among literature, culture and Europeanization in African novels *Things Fall Apart* by Ch. Achebe and *My son's story* by N. Gordimer. In the introductory part of this work we initiate the problem of the Europeanization as one of the stages of globalization, whose genesis we observe at the beginning of the colonization of Africa, through the dissolution of the community, to the birth of the nation and rebellion. Referring to Ortega y Gasset, as well as the *History of Africa* by Courtenay and Fayerman, we determine the degree of social codification of African Indigenous people in the novels *Things Fall Apart* and *My son's story*, and afterwards we approach the analysis of the adoption of the European social codex, education and monotheistic religion. The process of Europeanization is perceived through the creation of ideoscape, sponsorship, patronage, advertising and armed force as a method of Europeanization that thematise novels by Achebe and Gordimer. In the final part of the paper, we perceive the positive and negative heritage in Africa through the comparative analysis of the projection of Europeanization in these novels.

Key words: Europeanization, colonialism, hegemony, cultural, ideoscape

